

Worstelwedstrijden en dierenrijen versieren de drie centimeter hoge zegelafrolling.

LEUVENSE ARCHEOLOGEN IN SYRIË

Van paleis tot puinhoop

In Syrië, waar vandaag de oorlog in alle hevigheid woedt, groeven archeologen een 4.300 jaar oud paleis op. Meer dan 1.500 zegels en verzegelingen vertellen over het leven in een van de oudste paleizen van Noord-Mesopotamië.

Door Joachim BRETSCHEIDER en Greta JANS

Al meer dan twintig jaar doen archeologen van de KU Leuven opgravingen in Syrië. Het is een land met een enorm cultureel patrimonium, dat zich kan beroemen op enkele van de oudste steden en archeologische restanten in de wereld. De beroemdste en beruchtste krijgsheren vochten om er een bruggenhoofd te vestigen, om dan van daaruit hun veroveringstochten verder te zetten. De regio werd achtereenvolgens ingepalmd door Sumeriërs, Akkadiërs, Hurrietten, Mitanni, Indo-Europese Hittieten, Perzen, Grieken en Romeinen. In recentere tijden waren er de kruisvaarders, de Mongolen, de Turken en de Fransen. Zij lieten spectaculaire monumenten na als getuigen van een rijk en gevarieerd cultureel erfgoed. Wie vandaag aan Syrië denkt, denkt echter niet meteen aan zijn roemrijk verleden, maar aan zijn bloedige heden. De hevige burgeroorlog noodzaakte het archeologisch team om de veldactiviteiten voorlopig stop te zetten. Maar het grootste gedeelte van de resultaten en informatie van de site is gedigitaliseerd en toegankelijk om vanuit de KU Leuven verder onderzoek te doen.

NABADA

In de uitgestrekte vlaktes van Noordoost-Syrië verrijzen honderden ruïneheuvels - *tells* - waarin antieke steden verborgen liggen. De Jezireh is een paradijs voor archeologen. Dat wisten enkele beroemde archeologische pioniers al in het begin van de twintigste eeuw. Zo deed Max Freiherr von Oppenheim (de Duitse 'tegenhanger' van Lawrence of Arabia) onderzoek in de regio bij de aanleg van de Orient Express-spoorweg. En rond 1930 doorkruiste Max Mallowan samen met vrouw Agatha Christie het gebied. Sindsdien werd er echter weinig archeologisch onderzoek in de Jezireh verricht. Syrië moest

het afleggen tegen Irak, het klassieke kernland van de Mesopotamische beschaving. Maar dertig jaar geleden kwam daar verandering in. De belangrijkste sites in het noordoosten van Syrië waar nu wordt gewerkt zijn Tell Leilan, Tell Mozan, Tell Chuera, Tell Brak en Tell Beydar.

Op die laatste site legde een Syrisch-Europees team, waartoe archeologen van de KU Leuven behoorden, de stad Nabada bloot. Het indrukwekkendste gebouw is het paleis van de antieke stad, waaraan tien jaar is gegraven. Het is het tot dusver volledigst bewaarde paleis uit de Vroege Bronstijd in Syrië. Honderdvijftig kamers - opslagruimtes, ateliers, gangen, maar ook tempels, grote binnenhoven, ontvangstkamers en troonzalen - werden blootgelegd. Het paleis was van grote afstand te zien - handig voor de handelskaravanen die in de stad ertsen, hout of textiel kwamen ruilen en verhandelen. Zelf stond Nabada vooral bekend om zijn ... ezels. De *Kunga equiden* waren een kruising tussen de wilde Aziatische ezel (de onager) en de 'gewone' ezel. De dieren, die tot in verre streken werden verhandeld, worden herhaaldelijk vermeld in de spij-

paleiscomplex, langs secuur bepleisterde binnenkoeren en langs de heiligdommen van de goden. Een monumentale trap uit gehouwen basaltblokken voerde de bezoeker hoger en hoger naar het centrum van de macht. De troonzaal zelf was nog eens afgesloten door poorten en deuren.

EEN ZEGEL ALS SLOT

Behalve meer dan tweehonderd spijkerschrift-tabletten vonden de archeologen ook ruim 1.500 verzegelde kleiklontjes, met 215 verschillende zegelafbeeldingen, die ooit deuren en voorraadkruiken afsloten. Nadat het paleis rond 2.300 v. Chr. gedeeltelijk werd vernietigd en verlaten bleven deze verzegelingen achter in het puin. Vandaag vertegenwoordigen ze een bijzondere schat aan wetenschappelijke informatie. De verzegelingen maken het mogelijk de complexe paleisadministratie uit het derde millennium v. Chr. gedetailleerd te reconstrueren. Wij analyseerden deze zegelafbeeldingen op 1.535 kleiklontjes. De heerser van Nabada had een honderdtal ambtenaren in dienst die het goederenverkeer

Honderd ambtenaren regelden het goederenverkeer met hun persoonlijke zegels

kerschrifttabletten van Beydar. De ezels trokken zelfs eens de koninklijke wagens vanuit de hoofdstad Nagar naar Nabada. De heerser verbleef in zijn paleis hoog boven de daken van de stad om cultische feestelijkheden bij te wonen ter ere van de goden. Wie een afspraak had met de koning, moest passeren langs de zuidelijke poort van het

met hun persoonlijke zegels administratief regelden. De controle van bepaalde ruimtes en goederen van het paleis was eenvoudig, maar ingenieus. Deurgrendels, voorraadkruiken, kisten en manden werden afgesloten en bedekt met een nog vochtig kleiklontje. Vervolgens werd een rolzegel - een cilindrische 'stenen wals' van enkele centimeters met een

Spijkerschrifttablet uit het paleisarchief.

Kamers in het zuidelijke deel van het paleis.

afbeelding in spiegelbeeld erin gegraveerd – afgerold op de zachte klei. Deze cilinderzegel liet dan een strookje achter met de positieve afdruk van het zich steeds herhalende motief, dat een beambte of verantwoordelijke paleisinstelling vertegenwoordigde. Bij het openen van een deur of kruik werden de verzegelde kleiklumpen gebroken. Sloten en sleutels waren in die tijd nog niet uitgevonden, maar dankzij de kleizegels was het toch onmogelijk om stiekem goederen te stelen of een ‘afgesloten’ kamer binnen te komen. Vele van de verbroken verzegelingen werden niet vernietigd maar als ‘archiefstuk’ bewaard. Dit efficiënte beveiligingssysteem in de vorm van verzegelingen ontstond in de dorpsnederzettingen rond 6.000 v. Chr. en wordt in verband gebracht met het opkomende privébezit en de veranderde productie en opslagmethodes (zie ‘Stempel- en rolzegels’).

ICONOGRAFIE

Zegels vormen onze belangrijkste bron voor de iconografie van het oude Nabije Oosten. Nog steeds verwonderen we ons over de hoge tech-

niciteit, de enorme precisie en ook het oog voor compositie en detail waarmee deze reliëfs op een uiterst klein oppervlak zijn uitgevoerd. Bovendien zijn de zegels vaak ook bruikbaar als hulpmiddel bij de datering. Evolutie in beeldrepertorium en stijl werd het onderwerp van verschillende baanbrekende studies. De afdruk op de voorkant onthult het zegel van de desbetreffende ambtenaar of administratieve eenheid. Veel van de zegelafbeeldingen zijn miniatuur-meesterwerken met voorstellingen van feesten, het levendige verkeer over handelsroutes, oorlog en rituele activiteiten. Markant voor Beydar zijn de unieke wagenvoorstellingen die de zegevierende heerser in zijn gevechtswagen laten zien middenin het strijdgewoel of processiewagens met godenbeelden en rituele vieringen ter ere van de overwinning. Waarschijnlijk liggen historische gebeurtenissen ten grondslag aan deze motieven: iconografie als legitimatie van de heerschappij. De afbeeldingen op rolzegels vertellen ons ook over de goden, de mythologie en het dagelijks leven. En ze registreren gebeurtenissen, zoals de introductie van de eerste koepelvormige ge-

Miniatuurreliëf met zittende persoon, dienaars en wagen.

Opgravingen in de grote paleistempel.

bouwen, de eerste luit of de invoering van waterbuffels uit India. Als er een inschrift op de zegel staat, kan dat ook meer informatie geven over wie de eigenaar was. De laatste jaren besteden onderzoekers ook meer en meer aandacht aan de rol van de zegelafrollingen in de administratie. Zegels waren nuttig om diensten en goederen te controleren, zoals nu nog in openbare en private administratie gebruikelijk is. Door goederen of documenten te merken, kan men een verzending, ontvangst of transport valideren en controleren. De uitbreiding van de handelsbetrekkingen en de groeiende bureaucratie vereisten een steeds complexere boekhouding. Verzegelingen beschermden handelsgoederen tegen diefstal: kruiken, manden en kisten werden door de afzender dichtgebonden en met een kleiklomp verzegeld. Op de afsluiting werd het zegel van de afzender afgerold. Alleen de legitieme ontvanger mocht het zegel verbreken. De afdruk op de achterkant van de kleiklomp verraaft het voorwerp waarop het is aangebracht – een deur, kruik, kist, zak of mand. Zo konden we op sommige kleibrokken de negatiefafdruk van een touw en de textuur van stof herkennen – een teken dat de zegel een kruik

afsluit, want daarbij spande men een stuk stof of dierenhuid over de opening, die met een touw rond de hals werd vastgebonden. Daarover werd de klei geplakt waarop het zegel werd afgerold, meestal niet één keer, maar kriskras in allerlei richtingen. In enkele gevallen vullen spijkerschrifttekens de afbeelding aan. Zo zijn we te weten gekomen dat een zekere In-Malik zijn zegelafdruk

gen Nabada-administratie of dat ze van andere sites uit de omgeving kwamen. Kruikverzegelingen konden bijvoorbeeld van een andere stad komen als de kruiken geïmporteerd waren; deurverzegelingen maakten zeker deel uit van de lokale administratie. We ontdekten ook dat de angst voor vervalsingen en bedrog er diep in zat. Om fraudeurs te slim af te zijn, werden de gebruikte verzegelde

nen overeenkomen met één van de vijf hoofdmanagers van Nabada. Opvallend genoeg bleken in dat geval de managers van Nabada een voorliefde te hebben voor oorlogs- en strijdscènes.

Het was inderdaad een onrustige tijd. De koninkrijken in het noorden (Mari, Ebla en Nagar) waren voortdurend in conflict met elkaar. Oorlogen en bondgenootschappen bepaalden het politieke landschap. Tot de eerste koning van heel Mesopotamië – Sargon van Akkad – het gebied 4.300 jaar geleden overmeesterde. Op dat moment verloor het paleis van Nabada zijn functie in het koninkrijk van Nagar. Het lot van zijn heerser en zijn bureaucraten blijft in het ongewisse. Het enige wat ons rest, zijn hun zegelafrollingen en hun vingerafdrukken die in de nog vochtige klei achterbleven. ■

Prof. Joachim Bretschneider en Greta Jans werken aan de afdeling Oude Nabije Oosten aan de KU Leuven. Ze graven al meer dan twintig jaar op in Syrië, in Tell Tweini aan de kust en in Tell Beydar, en publiceerden daarover het boek *Seals and Sealings of Tell Beydar/Nabada*.

Stempel- en rolzegels

De eerste zegels waren stempelzegels, maar vanaf ca. 3.200 v. Chr. kwam het rolzegel in zwang, samen met het ontstaan van het spijkerschrift. Drieduizend jaar lang gebruikte men rolzegels om aan te geven van wie goederen waren en om officiële documenten te markeren die met spijkerschrift op klei waren vastgelegd. Zowel de rolzegels als het spijkerschrift werden geïntroduceerd om het beheer van de eerste grootsteden, zoals Uruk in Zuid-Mesopotamië, beter te organiseren.

De overschakeling van stempel- naar rolzegels had enkele voordelen: de verzegeling over een groter oppervlak – dus een hogere beveiliging – en meer graveeroppervlak voor complexere taferelen – dus meer onderscheid tussen de zegels van verschillende eigenaars en administratieve eenheden.

Naast bescherming van goederen tegen oneigenlijk gebruik door derden, bood het zegel de eigenaar ook bescherming in de privéfeer: het deed in vele gevallen ook dienst als amulet. Dat weten we onder meer uit teksten die spreken over het gebruik van zegels bij rituelen tegen boze krachten of ziektes.